

Catharina Ingelman-Sundberg

JE GELD OF JE LEVEN

‘Een misdaad per dag houdt de mot uit de maag.’

(Stina, 77 jaar)

Proloog

De oude dame pakte haar rollator vast, legde haar wandelstok naast de mand en probeerde doortastend over te komen. Er was autoriteit voor nodig om op negenenzeventigjarige leeftijd voor het eerst een bank te overvallen. Ze rechte haar rug, trok haar hoed verder over haar gezicht en duwde de deur open. Langzaam, steunend op haar rollator, liep ze de bank binnen. Het was vijf minuten voor sluitingstijd en er zaten nog drie klanten op hun beurt te wachten. Sinds ze in het woon-zorgcomplex tegen de schoonmaakwagen was gebotst, zat een van de wieltjes scheef, waardoor de rollator een beetje piepte. Ze had geprobeerd dat op te lossen door hem te smeren met olijfolie. Op een dag als vandaag maakte het vast niet uit. Het belangrijkste was dat er een grote mand op de rollator zat, waar ze veel geld in kwijt kon.

Märtha Anderson van Södermalm liep licht voorovergebogen en had een doordeweekse jas van een onbestemde kleur aan, een kledingstuk dat ze had gekozen om niet op te vallen. Ze was langer dan de gemiddelde vrouw, mollig maar niet dik en ze had een paar stevige wandelschoenen aan, die een eventuele vlucht makkelijker zouden maken. Haar geaderde handen zaten verstopt in een paar oude, leren handschoenen en op haar kortgeknipte witte haar droeg ze een bruine hoed met een brede rand. Om haar hals droeg ze een lichtgekleurde sjaal. Als ze gefotografeerd werd, zou alles in de buurt van de sjaal overbelicht worden, waardoor haar gezicht automatisch onherkenbaar zou worden. Maar de sjaal was eigenlijk meer voor de zekerheid – haar mond en neus verdwenen al onder de rand van de hoed.

Het kleine bankfiliaal aan de Götgata zag er hetzelfde uit als alle bankfilialen van tegenwoordig. Er was maar één loket, de muren waren steriel en saai, de vloer glom en op een tafeltje lagen folders over leenmogelijkheden en tips over hoe je rijk kon worden. Ja, beste folderontwerpers, dacht Märtha, ik weet wel andere, véél betere manie-

ren! Ze ging op de bezoekersbank zitten en deed alsof ze de folders over spaarloon en beleggingsfondsen las, maar ze had moeite het trillen van haar handen te verbergen. Discreet stak ze een hand in haar jaszak om een snoepje te pakken, een van die geneugten waarvoor de dokters haar waarschuwd en de tandartsen haar bedankten. ‘Oerwoudkreten’, zo heetten ze. Een toepasselijke naam voor een dag als deze. En ze mocht toch wel een beetje zondigen?

Het scherm dat aangaf welk nummer aan de beurt was, piepte en een man van in de veertig liep haastig naar het loket. Hij had een korte vraag en het jonge meisje kon hem snel helpen. Na hem was een oudere man aan de beurt, die mompelend in zijn papieren rommelde.

Märtha begon haar geduld te verliezen. Ze kon hier niet te lang blijven. Iemand zou aan haar lichaamstaal kunnen zien wat ze van plan was en haar ontmaskeren. Nu was het lastig dat ze er niet uitzag als een doodgewone oude dame die naar de bank ging om geld te halen. Hoewel dat eigenlijk gewoon was wat zij ook kwam doen, zou de bankbediende verbaasd staan van de hoeveelheid geld die ze wilde hebben... Märtha voelde of het krantenknipsel uit *Dagens Industri* nog in haar jaszak zat. Ze had de kop ‘Dit is een overval’ uit een artikel geknipt over de financiële gevolgen van bankovervallen. Die woorden hadden haar juist inspiratie gegeven.

De man bij het loket was bezig zijn spullen op te ruimen, en Märtha ging staan en steunde op de rollator. Haar hele leven was ze ‘een brave burger’ geweest, steun en toeverlaat voor anderen; ze was op school zelfs pleinwacht geweest. Nu stond ze op het punt crimineel te worden. Maar wat moest ze anders doen op deze leeftijd? Ze had geld nodig voor een betere woning voor zichzelf en haar vrienden en ze kon nu niet meer terugkrabbelen. Haar oude vrienden hadden recht op een prettige ‘oude dag’, op een beetje vertier in het herfsttij van hun leven. De oude heer voor haar nam flink de tijd, maar eindelijk verscheen haar nummertje met een piep op het beeldscherm. Langzaam en waardig liep ze naar het loket. Al het aanzien dat ze in haar leven had opgebouwd zou ze dadelijk kwijt zijn. Maar wat moest je anders doen, als de misdadige samenleving zo slecht voor haar bejaarden zorgde? Je zei niets en ging er aan onderdoor, of je paste je aan. Zij was iemand die zich aanpaste.

De laatste paar meter naar het loket keek ze spiedend om zich heen voor ze stilhield, haar wandelstok op de balie legde en de bankbediende vriendelijk toeknikte. Vervolgens legde ze het krantenknipsel op de balie.

‘Dit is een overval!’ beet ze de bankbediende toe.

Die bestudeerde het krantenknipsel en keek haar glimlachend aan. ‘Waar kan ik u mee helpen?’

‘Drie miljoen en snel een beetje,’ zei Märtha.

De glimlach van de bankbediende werd nog breder. ‘Wilt u geld opnemen?’

‘Nee, U moet NU geld voor mij pakken!’

‘Dat begrijp ik. Maar uw pensioen is nog niet binnen. Dat wordt pas halverwege de maand gestort, dat weet u toch.’

Märtha wist niet wat ze moest zeggen. Dit liep allemaal heel anders dan ze zich had voorgesteld. Ze kon maar het beste direct optreden. Ze pakte de wandelstok en stak hem door het loket. Ze schoof er dreigend mee heen en weer.

‘Schiet op! Drie miljoen!’

‘Maar uw pensioen...’

‘Doe wat ik zeg. Drie miljoen. Leg het geld in de rollator!’

Toen had het meisje er genoeg van. Ze stond op en haalde twee mannelijke collega’s. De ene man was in de bloei van zijn leven en lachte vriendelijk naar Märtha. Hij leek erg op Gregory Peck – of was het nu Cary Grant? – en hij zei: ‘We zullen uw pensioen snel naar u overmaken. Mijn collega heeft al een taxi voor u gebeld.’

Märtha keek door het raampje van het loket. Ze zag dat het meisje de telefoon had gepakt.

‘Dan kom ik jullie wel een andere keer overvallen,’ zei Märtha, en ze griste haar wandelstok en krantenknipsel van de balie. Iedereen lachte vriendelijk en even later liepen ze met haar naar de deur en hielpen haar de taxi in. Ze vouwden zelfs de rollator voor haar op.

‘Woon-zorgcomplex De Diamant,’ zei Märtha tegen de chauffeur terwijl ze naar het bankpersoneel wuifde. Voorzichtig stopte ze het krantenknipsel weer in haar jaszak. Alles was precies volgens plan verlopen. Van een oudere dame met een rollator werd veel meer geaccepteerd dan van iemand anders. Tevreden neuriënd zocht ze in

haar jaszak naar een nieuwe dosis Oerwoudkreten. Om haar plan succesvol uit te voeren, had ze alleen de hulp nodig van haar vrienden, met wie ze al meer dan twintig jaar in het koor zong. Ze kon hun natuurlijk niet op de man af vragen crimineel te worden, maar ze zou hen op een slimme manier van haar gelijk overtuigen. En dan, dat wist ze honderd procent zeker, zouden ze haar bedanken omdat ze hun leven een nieuwe impuls had gegeven.

Märtha hoorde heel in de verte een zoemtoon, gevolgd door schel gepiep. Ze werd wakker, deed haar ogen open en probeerde zich te herinneren waar ze was. Ach ja, in het woon-zorgcomplex. Bertil was zeker weer bezig. Bertil Engström, 'De Hark', die altijd midden in de nacht opstond omdat hij honger had. Dan zette hij eten in de magnetron en vergat dat vervolgens. Ze stond op en liep met de rollator naar de keuken. Mopperend haalde ze de plastic bak met macaroni met gehaktballetjes in tomatensaus uit de magnetron en keek slaperig naar de huizen aan de overkant van de straat. Hier en daar brandde licht. De keuken zit vast aan deze kant van de straat, dacht ze. Tot voor kort had het woon-zorgcomplex een kok gehad, maar die had de nieuwe eigenaar wegbezuinigd. Voordat De Diamant het woon-zorgcomplex had overgenomen, waren de maaltijden het hoogtepunt van de dag geweest. Toen rook het in de gemeenschappelijke woonkamer heerlijk naar eten. Maar nu? Märtha leunde geeuwend tegen het aanrecht. Bijna alles was slechter geworden; het was tegenwoordig zo ellendig dat ze vaak wegdroomde. Ja, ze had zo heerlijk gedroomd... Het leek alsof ze echt de bank had overvallen, alsof haar geweten de leiding had overgenomen en haar iets wilde vertellen. Op school had ze altijd tegen onrechtvaardigheid geprotesteerd. Zelfs als leerkracht had ze zich verzet tegen onredelijke besluiten en krankzinnige veranderingen. Maar hier in het woon-zorgcomplex had ze het gek genoeg over zich heen laten komen. Waarom was ze zo gedwee geworden? Iemand die het niet eens was met de manier waarop het land werd geregeerd, kwam in opstand. Maar daar moest ze dan eerst wel de anderen van overtuigen. Want een bankoverval was toch gewoon een kwestie van doen? Ze lachte zenuwachtig. Dat was nu juist het beangstigende: haar dromen kwamen bijna altijd uit.

1

Toen de bewoners (of cliënten, zoals ze tegenwoordig werden genoemd) van De Diamant de volgende ochtend koffiedronken in de gemeenschappelijke woonkamer vroeg Märtha zich af wat ze moest doen. In Österlen, waar ze was opgegroeid, zaten de mensen nooit te wachten tot iemand anders iets zou ondernemen; als het hooi moest worden binnengehaald of als een merrie moest werpen, zorgden ze ervoor dat alles geregeld werd zoals het hoorde. Märtha keek naar haar handen. Ze was trots op haar stevige handen, het levende bewijs dat ze haar steentje had bijgedragen. Om haar heen praatten de anderen zachtjes met elkaar. Ze keek de uitgeleefde woonkamer rond. Het rook er naar een opvanghuis van het Leger des Heils en de meubels leken zo van de vuilnisbelt te zijn meegenomen. Dit soort oude, grijze, eternietgebouwen uit de jaren veertig leek nog het meest op een mengeling van een oud klaslokaal en een tandartswachtkamer, dacht ze. Zij zou toch niet haar dagen slijten met een kop automatenkoffie in de hand en een portie nepvoedsel in haar maag? Nee, nooit van haar leven! Märtha haalde diep adem, zette haar koffiekopje weg en boog naar voren.

‘Wat zouden jullie zeggen van een bakkie bij mij?’ vroeg ze terwijl ze haar vrienden wenkte dat ze haar moesten volgen naar haar kamer. ‘Ik vind dat we wat te bespreken hebben.’

Aangezien de anderen wisten dat ze een voorraadje bramenlikeur op haar kamer had verstoep, knikten ze tevreden en gingen ze als één man staan. De elegante, maar eeuwig hongerige Bertil ging voorop, gevolgd door Oscar Krupp, ‘Genie’, de uitvinder en Märtha’s twee vriendinnen: Stina die dol was op Belgische bonbons en Anna-Greta, een ferme tante. Ze keken elkaar aan. Märtha trakteerde vaak op een likeurtje als ze een leuk idee had. Dat was al een hele tijd niet gebeurd, maar nu was ze duidelijk weer iets van plan.

Op haar kamer haalde Märtha de fles tevoorschijn, ruimde haar breiwerk dat op de bank lag op en gebaarde dat haar vrienden konden gaan zitten. Ze wierp een blik op de mahoniehouten tafel, waar een pasgestreken gebloemd tafelkleed op lag. Ze dacht er al een tijdje over om een andere tafel aan te schaffen, maar de oude was groot en stevig en iedereen kon zo aanschuiven. Ze moest het er maar mee doen. Toen ze de fles pakte, viel haar oog op het bureau met de familiefoto's van Österlen. Achter het glas stonden haar ingelijste ouders en zussen voor het ouderlijk huis in Brantevik naar haar te lachen. Ze zouden eens moeten weten. Ze waren zo nuchter. Demonstratief zette Märtha de likeurglaasjes neer en vulde ze tot de rand.

‘Proost, stelletje parasieten,’ zei ze terwijl ze haar glas hief.

‘Daar drinken we op,’ antwoordden haar vrienden vrolijk.

‘En dan nu “De Liereman”,’ zei Märtha, waarna iedereen zwijgend het drinkliedje woordeloos zong. (In het woon-zorgcomplex moest je je gedeisd houden en niet laten merken dat je jong van geest was.) Märtha herhaalde het refrein een keer geluidloos en toen lachten ze alle vijf. Nog steeds waren ze niet gesnapt en daar verkneukelden ze zich iedere keer weer over. Märtha zette haar glas op tafel en keek de anderen steeds aan. Moest ze hun over haar droom vertellen? Nee, eerst moest ze ervoor zorgen dat alle neuzen dezelfde kant op zezen. Dan kon ze hen misschien allemaal meekrijgen. Het was een hechte groep. Al toen ze een jaar of vijftig waren, hadden ze elkaar plechtig beloofd dat ze bij elkaar zouden gaan wonen als de tijd daar was, dus waarom zouden ze nu geen nieuwe afspraken kunnen maken? Ze dachten over zo veel zaken hetzelfde. Nadat ze allemaal met pensioen waren gegaan, hadden ze als koor onder de naam ‘De Stemband’ in het ziekenhuis en in wijkgebouwen opgetreden, en een paar jaar geleden waren ze gezamenlijk in hetzelfde woon-zorgcomplex gaan wonen. Märtha had er lang op aangedrongen dat ze geld bij elkaar zouden schrapen om in plaats van in een woon-zorgcomplex in een kasteel in Skåne te gaan wonen, wat haar veel spannender leek. Ze had immers in het lokale krantje in Ystad gelezen dat oude kastelen voor een habbekrats te koop waren en bovendien had een aantal een slotgracht.

‘Als er dan een vervelende ambtenaar langskomt of een kind dat

zijn voorschot op de erfenis wil opeisen, dan halen we gewoon de ophaalbrug omhoog,' had ze gezegd in een poging de anderen te overtuigen. Maar toen ze bedachten dat het onderhoud van een kasteel erg duur was en dat er bedienden nodig waren, was de keuze gevallen op Huize 'Lelietjes van Dalen', het woon-zorgcomplex dat later door de nieuwe eigenaar was omgedoopt tot De Diamant.

'Smaakte je nachthap een beetje?' vroeg Märtha toen Bertil de laatste druppeltjes likeur uit het glas had opgedronken. Hij zag er moe uit. Hij had een roos in het knoopsgat van zijn revers gestoken en hij droeg een sjaaltje om zijn nek. Al was hij een oudere gentleman op zijn retour, hij was nog steeds erg charmant en ging zo elegant gekleed dat zelfs jongere vrouwen hem nakeken.

'Mijn nachthap? Die was alleen om de ergste honger te stillen. We zouden hier toch wel een fatsoenlijke maaltijd moeten kunnen krijgen, de troep die ze ons nu voorschotelen is erger dan scheepsbeschuit,' zei hij terwijl hij zijn glas op tafel zette. In zijn jonge jaren had hij gevaren, maar nadat hij was afgemonsterd had hij zich laten omscholen tot tuinman. Af en toe kweekte hij nog wat bloemen of kruiden op zijn balkon. Zijn grootste ergernis was dat iedereen hem Hark noemde, alleen maar omdat hij dol was op tuinieren en ooit eens over een hark was gestruikeld. Daar hoefde hij toch niet de rest van zijn leven door te worden achtervolgd, vond hij. Toen hij 'Bloem', 'Blad' of 'Loof' als bijnaam had voorgesteld, had er niemand naar hem geluisterd.

'Zou je in het vervolg gewoon een broodje kaas willen klaarmaken? Of ander eten dat niet piept?' mompelde Anna-Greta, die ook wakker was geworden en slechts met moeite weer in slaap was gevallen. Ze was een felle vrouw; streng, maar rechtvaardig en bovendien zo lang en slank dat Bertil vaak zei dat ze vast geboren was in een elektriciteitsbuis.

'Ja, maar het ruikt op de bovenverdieping altijd naar eten en kruiden. Logisch toch dat ik daar honger van krijg,' verdedigde hij zich.

'Je hebt gelijk. Het personeel zou hun eten met ons moeten delen. Van die plastic rommel die wij krijgen, raak je niet verzadigd,' zei Stina Åkerblom, die discreet haar nagels zat te vijlen. De voormalige hoedenmaakster was met haar zevenenzeventig jaar de jongste van

het stel. Ze had altijd gedroomd van een baan als bibliothecaresse. Ze wilde rustig en behaaglijk kunnen leven en aquarellen maken. Goed eten in plaats van magnetronmaaltijden. Na een lang leven in stadsdeel Östermalm was ze gewend aan een zekere standaard.

‘Het personeel krijgt hetzelfde eten als wij,’ legde Märtha uit. ‘De nieuwe eigenaar heeft een kantoor met een keuken op de eerste verdieping.’

‘Dan moeten we een lift installeren, zodat het eten van boven naar beneden kan worden gebracht,’ vond Oscar Krupp. Hij was de regelneef van de groep en een jaar ouder dan Stina. Hij was uitvinder en had een eigen werkplaats in Sundbyberg gehad. Net als de anderen was hij dol op lekker eten, hij had een flinke buik en vond sporten een hobby voor mensen die niets beters te doen hadden.

‘Herinneren jullie je de folder nog die we kregen toen we hier een paar jaar geleden kwamen wonen?’ vroeg Märtha. “*Goed eten uit eigen keuken*”, stond er. Bovendien zouden we dagelijks gaan wandelen, er zouden kunstenaars op bezoek komen, een pedicure en een kapster. Met de nieuwe eigenaren is daar een einde aan gekomen. Het wordt tijd dat we ons ongenoegen laten blijken.’

‘Opstand in het woon-zorgcomplex!’ zei Stina op melodramatische toon. Ze gebaarde zo heftig met haar armen dat de nagelvijl op de grond viel.

‘Precies, laten we een beetje gaan muiten,’ zei Märtha voorzichtig.

‘We zitten toch zeker niet op zee,’ grinnikte Bertil.

‘Maar de nieuwe eigenaren hebben misschien financiële problemen. Jullie zullen zien dat het binnenkort beter wordt,’ zei Anna-Greta, die haar ouderwetse bril rechtzette. Ze had haar hele leven bij de bank gewerkt en begreep dat een ondernemer winst moest maken.

‘Beter. Dank je de koekoek,’ mompelde Bertil. ‘Dat dieventuig verhoogt telkens onze bijdrage, maar we krijgen er niets voor terug.’

‘Doe niet zo negatief,’ zei Anna-Greta, die haar bril weer goed op haar neus schoof. Die was oud en versleten en gleeed de hele tijd naar beneden. Ze kocht alleen nieuwe glazen, nooit een nieuwe bril, aangezien ze vond dat het een tijdloos montuur was.

‘Hoe bedoel je, “negatief”? We mogen best verbeteringen eisen. Voor allerlei zaken, maar we beginnen met het eten,’ besliste Märtha.

‘Luister eens, ze hebben vast en zeker het fatsoenlijke eten verstoppt in de keuken op de bovenverdieping. Zodra het personeel naar huis is, vind ik dat...’

Terwijl Märtha haar plan uiteenzette, werd het gezelschap steeds vrolijker. Al gauw glommen hun ogen opgewonden. Ze gluurden naar het plafond, keken elkaar aan en staken een duim in de lucht.

Toen haar vrienden naar hun eigen kamers waren gegaan, zette Märtha tevreden neuriënd de fles bramenlikeur helemaal achter in de klerenkast. Ze had nieuwe energie gekregen van die droom van haar. Maar om een verandering te kunnen doorvoeren, moest je ook het alternatief laten zien en pas dan zouden haar vrienden tot dezelfde conclusie komen als Märtha.

Toen iedereen de lift uit was en voor de deur van het kantoor van De Diamant stond, vroeg Märtha of ze even de aandacht mocht. Ze had uit het sleutelkastje een sleutel gepakt met een driehoekige kop, zo een die de slotenmakers niet kunnen namaken. Ze stak hem in het slot, draaide hem rond en de deur ging open.

‘Dat dacht ik al. De loper. Uitstekend, dan kunnen we naar binnen, maar vergeet niet dat we zachtjes moeten doen.’

‘Dat moet jij nodig zeggen,’ mompelde Bertil, die vond dat Märtha veel te veel kletste.

‘Maar stel je voor dat we gesnapt worden,’ zei Stina bibberend.

‘Dat gebeurt niet als we heel stil doen en zachtjes lopen,’ antwoordde Anna-Greta luid. Zoals iedereen met gehoorproblemen had ze een harde stem – alleen wist ze dat zelf niet.

De rollators piepten in koor toen de vijf behoedzaam de kamer in liepen. Het rook er naar boenwas. Op het bureau lagen de mappen netjes opgestapeld.

‘Hmm, dit ziet eruit als een werkkamer, de keuken is vast daar ergens,’ zei Märtha wijzend. Ze ging voorop en schoof de gordijnen dicht. ‘Nu kunnen we het licht aandoen.’

De lampen aan het plafond knipperden en uit het donker kwam een grote ruimte met een koelkast, een vriezer en grote keukenkasten tevoorschijn. In het midden van de keuken stond een verrijdbaar kookeiland en bij het raam een eetkamertafel met zes stoelen.

‘Een echte keuken,’ zei Oscar ademloos. Hij streelde de koelkast.

‘Hier vinden we vast prima eten,’ zei Märtha. Ze deed de koelkastdeur open. Op de planken lagen de kipfilet en de ossenhaas gebroederlijk naast het lamsvlees en verschillende soorten kaas. In de lades eronder lagen kroppen sla, tomaten, rode bietjes en fruit. Het kostte meer moeite om de zware deur van de vriezer open te krijgen.